

Незасвоєні уроки ХХ століття

Павло Ямчук

<http://doi.org/10.33209/2519-4348-2019-7-69>

У другій¹ із запропонованих увазі читачів статей цього циклу йдеться про провідні концепти формування засадничих принципів та організаційного становлення УАПЦ в добу, що її відомий діаспорний гуманітарій ХХ століття Юрій Лавриненко означив як Розстріляне Відродження. Найбільш нищівного удару від радянсько-російського тоталітаризму зазнала не суто інтелектуальна, а саме духовно-інтелектуальна еліта України, яка масштабно відроджувала тисячолітній православний дискурс в агресивно несприятливих до щонайменшого прояву української духовно-національної ідентичності, соціально-історичних умовах. Відроджувана УАПЦ іманентно була оберегом буття української нації вже тоді, коли була упокорена свідомість українців імперськими та – щонайстрашніше – цілком пов'язаними з ними безбожницькими химерами, а буття – тоталітарним терором, Україна вчергове втратила власну державність. Це неминуче призвело до подальшого розгортання багатомільйонних геноцидних репресій. Отже, феномен буття УАПЦ в тоталітарну епоху заслуговує першорядної аналітичної уваги в новітніх соціально-гуманітарних, а особливо богословських, релігієзнавчих, філософсько-українознавчих дослідженнях, у центрі яких у часи постання ПЦУ повинно знаходитися всебічне аналітичне вивчення ідейних засад Соборів УАПЦ, настанов митрополитів, єпископів, благовісників, які не були реалізованими в 1920-ті й подальші роки на практиці, але мають неабияку цінність для розбудови Української Православної Помісної Церкви в ХХІ і подальших століттях. У статті осмислюються погляди на відродження Українського Православ'я з іншого боку українського діаріюшу тих часів. Зокрема, рецепція віце-президентом ВУАН академіком С.О.Єфремовим ідейного світу й буття українського православного священства. Ідеї поета-мислителя Євгена Маланюка так само посідають належне місце у світоглядно-аналітичному осмисленні проблематики даної статті

¹ Перша стаття з цієї двоєдності праць була опублікована в матеріалах щорічної міжнародної богословської наукової конференції «Святість людського життя: даність і перспективи», яка відбулась у ВПБА 30 травня 2019 року. (Незасвоєні уроки ХХ століття (декілька світоглядних містків від становлення УАПЦ в добу Розстріляного Відродження до становлення ПЦУ України).

Ключові слова: Українське Православ'я, світоглядні засади УАПЦ, Українське духовне Розстріляне Відродження, духовно-інтелектуальна ідентичність, II Собор УАПЦ, академік Сергій Єфремов, Євген Маланюк, Євген Сверстюк.

*Мудрість і доброта вічні, хоч якими несучасними вони б не здавалися
Євген Сверстюк²*

Постановка наукової проблеми. Нетривалий з огляду на історичну тяглість період 1920-х першої половини 1930-х років відомий гуманітарій Юрій Лавриненко означив промовистим терміном «Розстріляне Відродження». Вчений винайшов цей, дещо парадоксальний термін тому, що ніколи до того, хіба що в княжу добу Русі-України та в часи українського Бароко, творча енергія українців не дала такого розквіту в усіх провідних сферах культурного й громадського життя, у всіх вагомих царинах національного відродження й поступу. Але в жодну із попередніх епох розквіт національної вітаїстичної енергії ніколи не був силоміць перерваним масовими розстрілами, геноцидним терором, тотальним знищенням цілих плеяд провідних учених, митців, мислителів, духовних діячів. Численними є факти репресій проти розквітлої й ще не розквітлої української літературно-мистецької, культурної, дещо меншою мірою – науково-технічної інтелігенції 1920-першої половини 1930-х років. Відкриті нині архівні джерела чітко підтверджують це.

Проте, як засвідчує історичний досвід, найбільш прицільний удар тоталітарно-безбожницькою владою було спрямовано саме на відроджувану в 1920-х роках самостійну Українську Автокефальну Православну Церкву. Як відомо, на 1921 і 1927 роки, відповідно, припадає час проведення I та II Соборів УАПЦ. У 1930-х роках її фундаторів, будівничих і діячів, численних вірних було закатовано й убито, а по смерті – оббрехані їхні мученицькі імена. Звичайна дявольська практика. Але Бог завжди сильніший від бісовщини, від облуди й фарисейства. Нині, по-страдницькому завершивши своє нетривале земне життя, будівничі УАПЦ долучені Церквою до вели-

² Сверстюк Є. Вічна туга за справжнім. Щоденникові записи. Луцьк. «ВМА «Терен». 2018. С. 226.

комучеників, священномучеників, а, отже, перебувають у Вічному Царстві Небесному. Де саме вічно перебувають їхні кати й мучителі – теж здогадатись неважко. Кожен обрав свою долю. Завдяки Волі Божій та натхненній Нею праці вчених-істориків, археографів з мороку забуття звільняються знакові постаті українського духовного Відродження 1920-х років, публікуються визволені з темряви спецсховів їхні праці, настанови, проповіді, повчання, лунають їхні невбиті голоси.

Метою пропонованої статті, а ширше – науково-дослідницькою й духовно-державотворчою метою сучасних вчених-гуманітаріїв, богословів, державних і громадських діячів є актуалізація, і – головне – осмислення повернутої нам Дивом Господнім і умами й руками натхнених Ним, подвижників багатой спадщини знаних та малознаних діячів Церкви, неозорого кола їхніх ідей, що нині можуть і повинні стати базисом забезпечення не лише Церкви, не лише окремої людини, нації, а й людства в цілому від нових небезпек і загроз. Ці небезпеки видаються нібито новими, сучасними, ще досі не знаними, оскільки диявол є вигадливим, продукуючи нові химери, але Світло Господньої Істини завжди розсіює будь-яку стару чи нову темряву й ілюзії. Християнський консерватизм, започаткований Володимиром-Хрестителем у княжу епоху і нам заповіданий, як теорія й практика слідування по-справжньому вічно новому Христовому вченню, є тим світильником, який береже в усі часи й віки державної й бездержавної України Світло Господньої Істини. Активна праця в напрямку наближення настанов трансцендентального християнського українського консерватизму до відповіді на сьогочасні виклики й захист від старих та нових небезпек і є основним завданням цієї статті.

Міркуючи про провідну роль ідеї в духовно-інтелектуальному, а, отже, й буттєвому розвитку українського суспільства, визначний вітчизняний митець-мислитель ХХ століття Євген Маланюк стверджував:

«Ідея – не тільки джерело енергії, не тільки динаміка життя, але й маяк, у світлі якого ми бачимо, що робиться і що треба робити. Рух без ідеї – рух нерозумного раба в пільмі. У мороці

ідейної ночі робота не може бути раціональною. І коли ми окинемо оком недавнє минуле, простудіюємо хід подій, знайдемо зв'язок між причинами й наслідками, то зрозуміємо, що причиною «несвідомості» української революції була відсутність ідеї України» (курсив Є.Маланюка – П.Я.)³.

В указаному смисловому обширі, що окреслює сутність і рівень буття кожної окремої нації у світовиді людства, саме одухотворена національна ідея як консолідуєчий універсум визначає та створює перспективи для новітнього багатоаспектного осмислення всього проблемно-тематичного кола українського «минулого – сучасного – прийдешнього». У цьому колі пульсують новітні смисли, з'являються (або можуть з'явитися – але їх відкриття – окрема копітка й натхненна праця для дослідників) нові ціннісно-сміслові семіосфери й універсалії. Євген Маланюк не випадково наголошує на тому, що «ідея – не тільки джерело енергії, не тільки динаміка життя, але й маяк, у світлі якого ми бачимо, що робиться і що треба робити». Якщо екстраполювати цю думку на проблематику, пов'язану із Українським Православ'ям та національною ідентичністю, то стає очевидним, що саме ідея Православ'я, а не соціалістичні чи імперські химери була єдиною консолідуєчою й перспективною для національного Відродження 1920-х років.

Такою вона є й зараз. Саме її розглядаємо й нині як «маяк, у світлі якого ми бачимо, що робиться і що треба робити». Енергія Українського Православ'я саме тому є трансцендентальною, що самим своїм єством розсіює «морок ідейної ночі». Отже, перетворює беззмістовну роботу заради роботи в осмислену раціональну діяльність на благо людини. Ця діяльність Української Православної Церкви конче необхідна і окремій людині, і суспільству в цілому, адже, як наголошує Євген Маланюк: «Рух без ідеї – рух нерозумного раба в п'ятьмі. У мороці ідейної ночі робота не може бути раціональною».

Саме проти «морочу ідейної ночі» і постали українські звитязці Духу – фундатори засадничих принципів УАПЦ. Вони чітко розу-

³ Маланюк Є. Ідеї та дії // Є.Маланюк. Вибрані твори. К.: «Смолокип» 2017. С. 277.

міли, що лише звільнивши українське суспільство від *«руху без ідеї»*⁴, лише повернувши загублену й зневірену пануючим тоді безбожництвом українську людину до християнсько-консервативних життєдайних джерел Володимирового Хрещення, стане можливим і відродження Української держави та подальший плідний розвиток української нації. Євген Маланюк не випадково підкреслив цю диспозицію:

«Коли ми окинемо оком недавнє минуле, простудіюємо хід подій, знайдемо зв'язок між причинами і наслідками, то зрозуміємо, що причиною «несвідомості» української революції була відсутність ідеї України».

Саме *«несвідомість»*, а, точніше, неусвідомлення тогочасною українською громадою трансцендентального зв'язку між тисячолітньою традицією віри в Господа – Ісуса Христа, традиції, започаткованої Володимиром-Хрестителем – засновником і будівничим християнської держави Русі-України – і державотворчими змаганнями 1917-1921 років можна вважати відсутністю ідеї України. Ця відсутність як домінуючої в ідеології державницьких і національно-визвольних змагань ідеї трансцендентальної христоцентричної, христонаслідувальної, софійної України стала причиною поразки Гетьманату й УНР. Не менш вагомою причиною катастрофи державницьких змагань є й те, що тривалий час українці були штучно відірваними від зв'язку з Володимировою традицією, перебуваючи в ідейному полоні московського царепапизму. Не слід ігнорувати вказану небезпеку й нині, оскільки знаємо, що корабель, екіпаж якого не бачить маяка, приречений на катастрофу. Наявність Українського Православ'я як духовного маяка, як ідеї – ще один вагомий концепт, що є актуальним у ХХІ столітті.

⁴ Химера комунізму такою життєдайною ідеєю для державного, громадсько-політичного поступу українського (та, зрештою, будь-якого) суспільства не може бути а пріорі. Це, до слова, розуміли не лише фундатори УАПЦ, а й їхні непримиренні опоненти – українські соціалісти, що були вихованими все ж в українських християнських родинах, в українській, іманентно христоцентричній традиції. Зокрема, автор першого у світі роману-антиутопії *«Соляна машина»*, прем'єр-міністр Директорії, соціаліст Володимир Винниченко. Український христоцентричний ціннісно-смісловий дискурс незнищений.

На жаль, якщо розгорнути цю метафоричну філософему, УАПЦ в страшні дезорієтовуючі часи Розстріляного духовного Відродження була не одинокою з тих, хто претендував на роль маяка в українському духовно-інтелектуальному житті. Існували й фальшиві маяки, які замість того, щоб вказувати шлях до спасіння, вели до катастрофи. Чинити опір явному й замаскованому безбожництву Українському Православ'ю доводилося завжди. Зокрема, протистояти псевдорелігійним інституціям, що були створені та перебували під повним патронатом і наглядом ГПУ ССРСР. Академік С. Єфремов занотовує 14 грудня 1924 року в «Щоденнику»:

«Живці» починають... все більшу гору брати. Приїхав їхній митрополит Інокентій Пустинський, жулік і жуїр, одбирає... церкви з допомогою ГПУ, їздить екіпажами ГПУ і під ескортою чекістів... одібрали Володимирський собор у великої парафії, що удержувала його добре. Кажуть... владиці: ... собор у вас завалиться: ви ні ремонтувати, ні навіть опалювати його не годні. «А що ж, – відповів владика – хай, це... на краще. – «До вас ніхто не ходитиме». – «Та може який дурень зайде молебень одправити». Достойні нащадки чорносотенного духовенства часів 3-4 державної думи. Совітська церква, як тоді була царська, самодержавна. Тільки ще більшими циніками поставали» (курсив – П.Я.)⁵.

Чорносотенство є не лише явищем виразно протилежним Українському Православ'ю та світогляду християнина як такого. Воно є чітко протилежним й основі українського національного християнсько-консервативного світобачення. У той час чорносотенство є таким, що чітким маркером позначає, незалежно від фарисейської машкари ідеологем («слов'янофільство» – «більшовизм» – «російський сталінський імперіалізм» – «руській мір») сутність конфлікту «чоловіцтва зі звірством», як мовив свого часу Іван Франко. Академік С. Єфремов не дарма проводить беззастережну паралель між безбожницькими «живцями» та «чорносо-

⁵ Єфремов С. Щоденники. К.: «Рада». 1997. С. 170.

тенним духовенством» доби московського царепапізму Ніколая II. Вони не відрізняються у своїй суті. Тільки радянські *«більшими циніками поставали»*. Цим ворогам Бога, а, отже, ворогам людини й людства теж доводилося протистояти українським православним ХХ століття.

Нині, у ХХІ столітті, міркуючи про причини українських духовно-інтелектуальних та буттєвих поразок минулих часів, маємо усвідомлювати ще одну аксіому: з... фізики. Природа не терпить порожнечі. Якщо українство, і православне українство зокрема, не висуватиме й не розроблятиме потужних ідей, а ці ідеї не втілюватимуться в дієві громадянські інституції, тоді їхнє місце неминуче посядуть маргінальні організації, метою яких буде не лише тотальна підміна засад Українського й світового Православ'я, а й підрив самих підвалин тисячолітнього вітчизняного буття в Христовій вірі.

Цю небезпеку слід не лише усвідомлювати, а й робити з уроків не такої вже й давньої історії правильні висновки: «Союз Русскаго народа» – чорносотенна організація в Росії ... Статут було зареєстровано 7 серпня 1906 року в Санкт-Петербурзі. Своїм завданням ця організація ставила збереження самодержавства, пропагувала великодержавний шовінізм та антисемітизм. У статуті зазначалося, що метою союзу є ... загальна праця в ім'я *«єдиної і неделімої Росії»*. У програмних вимогах зазначалося, що *«Союз не делает различия между великороссами, белоруссами и малороссами»*. Російська церква освячувала діяльність цієї організації. Зокрема, архієп. Волинський і Житомирський Антоній (Храповицький) перетворив Свято-Успенську Почаївську Лавру на пропагандистський центр цих ідей, налагодивши випуск *«Почаевского листка»* відповідного змісту». (курсив – П.Я)⁶. Так окреслює в строгих науково-аналітичних констатаціях ці й подібні їм явища трагічного буття українського народу доктор церковно-історичних наук, доктор історичних наук, професор І. М. Преловська.

З огляду на сучасні реалії гібридної війни ці міркування й коментарі професора І. М. Преловської, так само як і наведені вище спо-

⁶ Преловська І. Коментарі // Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 1927. К.: 2007. С.272.

стереження й думки академіка С. Єфремова, є не лише актуальними, а й такими, що яскраво висвітлюють справжню сутність лукавого «братства» та небезпечно-дезорієнтуючу ідеологему «адіннарод». Вони ще з часів «Союза рускаго народа» – чорносотенного попередника «русскаго міра» засадничо передбачають зневагу до мов і культур білоруського й українського народів, категоричне невизнання їх унікальними мовно-ментальними одиницями світової цивілізації. Породжені такою фарисейською ідеологією сентенції на кшталт *«какая разница на каком языке разговаривать»*, *«ми славяне, паймьом друг друга»* одразу зустрічають агресивний спротив, коли пропонуєш співрозмовникові перейти з московської мови спілкування на білоруську чи українську, якщо ми й справді є «браттями» або й «одним народом». Чорносотенна міфологема про удаване «братство» зникає, наче й не було. Слід пам'ятати: лукавий має безліч личин: від фарисейсько-лицемірного слинявого «братерства» до відверто-агресивно-кривавого нападу, але суть його завжди одна. Уміти побачити її – завдання справжнього християнина, що повсякчас перебуває *«на сторожі малих сих»*.

Не можна оминати аналітичною увагою й здійснення в добу Розстріляного духовного Відродження українськими православними одного із базисних завдань в опорі «чоловіцтва зі звірством». Ідеться про розвиток УАПЦ як традиційного з огляду на Володимирове хрещення, і в той же час нового, порівняно із російським цареславством, явища в духовному житті України 1920-х років. У 1924 році, перебуваючи в Богуславі на Київщині, академік С.О.Єфремов занотував у «Щоденнику» власні враження від спілкування із духовенством новопосталої УАПЦ:

«У Богуславі потрапив у духовну компанію... З інтересом приглядався я до нового типу нашого батюшки. Мєнша освіта, більша свідомість національна і віра у своє діло. Розмови крутяться круг духовних справ та... практичних. Стосунки між єпископом та панотцями – товариські, нечувані в

*старі часи. Єпископ проста людина, з народних учителів»
(курсив – П.Я.)⁷.*

Стороннім⁸, але спостережливо-вдумливим поглядом академік відзначив єдиний недолік українського православного священства – «менша освіта». Проте цей недолік легко виправити, побудувавши систему якісної ґрунтовної освіти для духовенства й православного загалу. У 1927 році здійснити це, вочевидь, було неможливо. Але нині, у 2019 році, спільними зусиллями духовенства й світських учених маємо ефективну систему православних духовно-освітніх закладів, де викладання здійснюється на європейському рівні. Отже, якоїсь неподоланої проблеми тут не було. Набагато більш важливими є констатації вченого, що вказують на зростання національної свідомості священства та на його «віру у своє діло». Серед іншого, ці констатації вказують на те, що за нетривалий в історичному сенсі період, відбулося справжнє духовне відродження нації.

Відбулося, певно, внаслідок того, що громадянство тривалий час лише чекало слушної нагоди, щоб стати до активної роботи з відновлення традицій Українського Православ'я й духовно-національної ідентичності. Інакше годі пояснити, чому «народний вчитель», якого виховували і який сам повинен був виховувати українських дітей у Російській імперії не в дусі віри в Господа-Вседержителя, а в дусі віри в «царя-батюшку» та присяги чорносотенству в різних проявах і видах, «несподівано» стає єпископом УАПЦ? Свідомо обирає страдницький шлях єпископа Української Православної Церкви?

Так само важливим для сьогодення є й наступне сторонньо-обізнане спостереження академіка Єфремова: «*Стосунки між єпископом та панотцями – товариські, нечувані в старі часи*». Нам уже доводилося численними прикладами ілюструвати те, якими саме були стосунки не лише в середині царславської московської церковної ієрархії, а й те, як саме ставилися імперські світські воло-

⁷ Єфремов С. Щоденники. К.: «Рада». 1997. С. 134.

⁸ Не слід забувати про те, що С. О. Єфремов не лише народився в родині священника, а й навчався в системі духовної освіти. Спочатку в Умані, а потім у Києві.

дарі до священників. На товариськість там не могло бути й натяку. Товариськість, втім, є неодмінною й необхідною рисою Христової апостольської Церкви. *«І хто найбільший серед вас – нехай буде вам слугою»*, – заповідав Господь. Апостоли були рівними між собою, були товаришами в служінні своєму Вчителеві та вірі в Нього. То ж звільнення від мертвої царславської церковної ідеології на користь християнсько-консервативного повернення до вічно-живих апостольських основ стало ще однією яскравою ознакою перемоги світла над темрявою. Прикметним є й те, що розмови академіка Єфремова з духовенством відбувалися не в столиці, а в провінції. Українське православне громадянське суспільство стрімко згуртовувалося й там набираючись сили, немов жива стеблина, що пробиває мертвий асфальт.

Така жива, а не «живцева» стеблина може жити, а отже – народити життєдайний врожай лише в тому разі, коли, як говорилося на II Соборі УАПЦ, *«організація братерської допомоги є ділом Церкви»*. Академік Єфремов спостеріг цю духовно-буттєву аксіологему під час спілкування в колі українського православного духовенства 1924 року: *«Розмови крутяться круг духовних справ та... практичних»*. Вочевидь, йдеться про дієву, а не порожньо-декларативну допомогу нужденним, про опікування повсякденними потребами пастви. Але таке піклування межувало зі звинуваченнями українського священства в контрреволюційній діяльності, оскільки йшлося про організацію. За організацію Церквою громадянської діяльності в радянському устрої була лише одна кара – розстріл. Втім, Українське Православ'я тим і вистояло, що, попри все, не боялося минутих можновладців. Зокрема, митрополит Василь Липківський наголошував саме на нерозривності опікування УАПЦ духовними та життєвими потребами людини й суспільства. Та, зрештою, уся повнота Української Церкви як у столиці, так і в провінції, незважаючи на загрози, поділяла ці концептуальні засади.

Важливим для Українського Православ'я в XXI столітті видається твердження митрополита Василя Липківського із виступу на II Соборі УАПЦ. Йдеться про те, що Церква має *«послужувати духовному піднесенню життя свого народу та найкращому налаго-*

дженню його земного громадського життя»⁹. Щоденна й копітка праця Церкви в цьому напрямку є не лише можливою, а й нагальною необхідною, що засвідчено, зокрема, наведеними вище прикладами з ХХ ст. І дотепер недостатньою мірою актуалізованих матеріалів згаданого вище II Собору УАПЦ 1927 року також містяться кілька значущих положень з цього аксіологічного дискурсу. У програмному виступі на вечірньому засіданні Другого Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ благовісник В. М. Чехівський наголошував:

«Християнин не може умити руки, бути байдужим у державному житті, він повинен активно йти до удосконалення державного життя. Партія, у якій може працювати християнин, не може гнітити релігійну совість людини й не може служити поневоленню індивідуальному, соціальному, національному. Християнин повинен активно будувати творчі політичні товариства й державні організації»¹⁰.

Якщо осмислювати дане положення суголосно із наведеними вище концептами Євгена Маланюка й нашими міркуваннями, то не можна не зауважити ключову ідею. У часи тотального й тоталітарного наступу безбожництва, у часи, коли владою підривалися храми в душах і бутті, коли Церква лукаво, по-фарисейському відділена від держави¹¹ проголосити, що *«Християнин не може умити*

⁹ Митрополит Василь (Липківський) Митрополіче послання до Другого Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ // Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 1927. К.: 2007. С.171.

¹⁰ Чехівський В. Виступ на Вечірньому засіданні Другого дня Другого Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ // Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 1927. К.: 2007. С.157.

¹¹ Якщо справді була би відділеною, тоді й безбожницька держава не мала би втручатися в справи Церкви. Не втручатися в справи Соборів УАПЦ, не вести атеїстичної пропаганди в підпорядкованій російсько-радянській державі системі початкової, середньої, середньої спеціальної та вищої освіти. Не спокушати цією облудою «малих сих». А головне – не стежити за тим, хто тримає ікони в себе в хаті (Шевченкове «в своїй хаті і правда, і сила, і воля...» ще й тут було грубо, по-блюзнірському порушенням), хто ходить на Різдвяну чи Великодню службу. Не підривати тисячолітні, намолені багатьма поколіннями українців ще від Володимира Великого і Ярослава Мудрого, храми. Яскравий, проте, на жаль, далеко не єдиний приклад – Михайлівський Золотоверхий...

рук, бути байдужим у державному житті, він повинен активно йти до удосконалення державного життя» було позицією. Не політичним одномоментним викликом, а саме міцним світоглядним переконанням благовісника УАПЦ В. М. Чехівського, що оприявнив соборну позицію всієї Церкви. Ясність цієї позиції в опорі чорносотенному безбожництву, про наступ якого згадував академік Єфремов, є очевидною.

Залишитися байдужою до системної руйнації української особистості, суспільства, покинувши їх напризволяще, Українська Автокефальна Православна Церква не могла. Суголосно з цим благовісник УАПЦ стверджує: *«Християнин повинен активно будувати творчі політичні товариства й державні організації»*. Під час агресивного наступу безбожництва на всі сфери українського життя таке твердження було ще одним свідченням свідомого опору Церкви заради порятунку кожного українського громадянина – православного християнина за предковічною традицією й покликанням, системній руйнації основ національного духовно-інтелектуального буття та знищенню української перспективи. В іншому випадку, а це добре усвідомлювали учасники Собору, ідеї митрополита Антонія Храповицького та його adeptів перемагатимуть в Україні. І Україну.

Будівництво означених благовісником УАПЦ як завдання Українського Православ'я *«творчих політичних товариств»*, а від них – як від основи – державницьких, державотворчих, націєтворчих організацій під егідою Церкви було, попри спротив, розпочате. Проте ініціатори цього будівництва не врахували підступності ворогів. Те, що не лише активні учасники цих громадських рухів та прихильники їхніх ідей, а й ті, хто міг би співчувати їм, будуть геноцидно винищені безбожницькою владою¹², що системний терор

¹² Не менш вагомим є й таке міркування благовісника УАПЦ: *«Партія, у якій може працювати християнин, не може гнітити релігійну совість людини й не може служити поневоленню індивідуальному, соціальному, національному»*. Відверто проголосити цю думку в часи тоталітарно-терористичного панування партії, яка саме пригнічення свободи совісті зробила одним із провідних постулатів своєї діяльності, партії, яка поневолення індивідуальності на угоду знеособленому колективу, зробила ще одним наріжним постулатом власної повсякденної практики, партії, яка голодоморним терором винищувала

проти будь-яких проявів інакомислення стане базисом установленної радянської ідеології та практики впродовж тривалих кривавих десятиліть. Доба «випаленої смуги» для української культури ХХ століття триватиме незліченно довго як із огляду на втрачені перспективи й надії, так і з огляду на втрачені й зламані людські долі і життя.

Саме заради забезпечення української особистості й суспільства від подальшого руйнування II Собором УАПЦ важливе місце було приділено засадам формування християнської особистості й громадського життя. У підрозділі «Церква й християнське виховання», оприявленому благовісником УАПЦ під час засідання 18 жовтня 1927 року, наявні наступні настановчі засади:

«У вихованні громадського братерства Церква йде шляхом церковної самодіяльності, церковної самоорганізації, церковно-громадської творчості, шляхом соборноправності. Організація братерської допомоги є ділом Церкви. Виховання міжнароднього братерства досягається громадською організацією Церкви, боротьбою з гнітом національним і ученням про розвиток вільний і рівний життя націй.» (курсив – П.Я)¹³.

Треба осмислити наведені концепти не лише з огляду на їхню актуальність для доби Розстріляного духовного Відродження 1920-30-х років, а й з огляду на новітні реалії. Першим, на що варто звернути увагу, є те, що чітко продовжуючи традиції братерства будівничих Києво-Печерської Лаври, традиції православних українських шкіл доби Пізнього Середньовіччя та Бароко УАПЦ «*йде шляхом церковної самодіяльності, церковної самоорганізації, церковно-громадської творчості, шляхом соборноправності*». Соборноправність Українського Православ'я має життєдайним джерелом, як ми вже

цілі соціальні верстви (духовенство, заможне українське селянство, тавроване комуністами як «куркулі» тощо) було сміливим кроком. Про системне знищення національно-свідомих українців з різних соціальних верств громадянства годі й мовити. Отже, комуністична партія для українського православного християнина, згідно з міркуваннями благовісника УАПЦ, не є адекватною ні за світоглядом («релігія – опіум для народу» як мовив Карл Маркс), ні – тим більше – за терористичною практикою.

¹³ Чехівський В. Виступ на Вечірньому засіданні Другого дня Другого Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ // Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 1927. К.: 2007. С.158.

неодноразово наголошували, ранньохристиянське, апостольське передання.

Саме соборноправність повинна, на думку благовісника УАПЦ, не лише забезпечити її від повторення недавнього гіркого досвіду перебування в ідеології царепапізму, а й зробити базисним для буття народу звільнене від московських пут Українське Православ'я. Саме воно стане особливо-визначальним ціннісно-смісловим простором для національної самоорганізації. Саме в ньому вільна богонатхненна творча праця в Ім'я Христове, а, значить, на благо України скерована, відбуватиметься *«шляхом церковної самодіяльності, церковної самоорганізації, церковно-громадської творчості»*. Аксіологічний акцент на поєднання церковної та громадської творчості теж вказує на системний опір як безбожництву, так і явищам чорносотенного характеру.

Перспективним для сучасного й майбутнього осмислення досвіду й спадщини УАПЦ є й такий концепт із доповіді В.М.Чехівського: *«Виховання міжнародного братерства досягається громадською організацією Церкви, боротьбою з гнітом національним і ученням про розвиток вільний і рівний життя націй»*. Привертає увагу те, що, усвідомлюючи постійно загрожене становище УАПЦ з боку влади безбожників і фарисеїв різного кшталту, благовісник виразно ставить питання про перспективу міжнародного братерства, яке можна досягнути *«громадською організацією Церкви»*. Громадська організація Українського Православ'я після здобуття Україною державної незалежності, тобто організація, ґрунтована на вільних засадах, ні в кого не викликає сумнівів.

Після отримання ПЦУ Томосу від Вселенського Патріархату окреслені В.М.Чехівським завдання з питань міжнародного братерства можуть сприйматися як чергові для підпорядкованої лише Волі Божій Української Православної Церкви. Але з огляду на історичний час, коли ці ідеї були проголошені, їх не можна сприймати інакше, як провісництво. Так само, як провісництво, тобто завдання на стратегічну перспективу спрямоване, може розглядатися теза благовісника УАПЦ про боротьбу *«з гнітом національним і ученням про розвиток вільний і рівний життя націй»*. У ХХІ столітті маємо ті ж небезпеки,

ті ж цілі духовно-національного звільнення, яких життєво необхідно досягнути. Дороговказ для їхнього досягнення маємо.

Висновки. У другій статті, з циклу спеціально підготованого нами для публікації у виданнях Волинської Православної Богословської Академії 2019 року, продовжується осмислення складної, але актуальної, з огляду на виклики й потреби сьогодення, проблематики. Дана проблематика пов'язана із відродженням істинного, а, отже, звільненого від цареславних та тотожних до них москвоцентричних пут Українського Православ'я, які становили й становлять, як доводить трагічний досвід минулих часів, одну із найбільших небезпек для духовно-національної ідентичності українців, а, значить, і для самого буття України. З метою недопущення новітньої втрати орієнтирів руху вперед у запропонованій розвідці актуалізуються та осмислюються ідеї праведників, подвижників та благовісників УАПЦ, що пролунали на II Соборі 1927 року. Вивчаються схвалені Собором ідеї благовісника УАПЦ В. М. Чехівського щодо громадської, державотворчої, освітньої, міжнародної та інших сфер діяльності УАПЦ як основи побудови залежної лише від волі Господа-Вседержителя Церкви.

Також проведено ціннісно-сміслові паралелі з концептуальними візіями вітчизняного православного митця-мислителя ХХ віку Євгена Маланюка та ідеями II Собору УАПЦ. Окремо актуалізуються аналітичні спостереження про відродження Українського Православ'я, що їх зафіксував у своєму «Щоденнику» – безсторонньо-об'єктивному документі-свідченні доби Розстріляного духовного українського Відродження – академік Сергій Єфремов. Дискурс не актуалізованих досі, але затребуваних нині ідей духовних діячів та мислителів ХХ-XXI століть, на наше переконання, становить потужний базис для майбутніх праць і досліджень.

Список джерел і літератури:

1. *Сверстюк Є.* Вічна туга за справжнім. Щоденникові записи. Луцьк. «ВМА «Терен». 2018. 416 с.

2. *Маланюк Є.* Ідеї та дії // *Є. Маланюк.* Вибрані твори. К.: «Смолоскип» 2017. С. 275–283.
3. *Єфремов С.* Щоденники. К.: «Рада». 1997. 821 с.
4. *Преловська І.* Коментарі // Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 1927. К.: 2007. С.267–272.
5. Митрополит Василь (Липківський) Митрополиче послання до Другого Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ // Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 1927. К.: 2007. С.170–178.
6. *Чехівський В.* Виступ на Вечірньому засіданні Другого дня Другого Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ // Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 1927. К.: 2007. С.151–159.

References:

1. *Sverstiuk Ye.* (2018). Eternal longing for the present. Diary entries. Lutsk. «VMA «Teren» [in Ukrainian].
2. *Malaniuk Ye.* (2017). Ideas and actions // *Ye. Malaniuk.* Vybrani tvory. K.: «Smoloskyp» [in Ukrainian].
3. *Iefremov S.* (1997). Diaries. K.: «Rada» [in Ukrainian].
4. *Prelovskaya I.* (2007). Comments // *Druhyi Vseukrainskyi Pravoslavnyi Tserkovnyi Sobor UAPTs 1927. K.* [in Ukrainian].
5. *Mytropolyt Vasyl (Lypkivskyy).* (2007). Metropolitan Message to the Second All-Ukrainian Orthodox Church Council of the UAOC // *Druhyi Vseukrainskyi Pravoslavnyi Tserkovnyi Sobor UAPTs 1927. K.* [in Ukrainian].
6. *Chekhivskyy V.* (2007). Speech at the Evening Meeting of the Second Day of the Second All-Ukrainian Orthodox Church Council of the UAOC // *Druhyi Vseukrainskyi Pravoslavnyi Tserkovnyi Sobor UAPTs 1927. K.* [in Ukrainian].